



מבט על תכנון אלטרנטיבי

מקובל לזהות את התכנון עם מעורבות המדינה באורחי חיים של אזרחיה. כך, לדוגמה, וויכוחים אודות יתרונות התכנון ותועלותיו בדרך כלל מעמידים את התכנון הממלכתי מול השוק החופשי, כפי שקורה כאן לאחרונה בוויכוח על הרפורמה במערכת התכנון. זאת טעות, כי התכנון אינו מוגבל למגזר הציבורי בלבד. בהיותו קשור לאירגון וסדר, התכנון נמצא בכל מקום בו יש ארגון¹.

למעשה, שלוש פנים לתכנון: תכנון ציבורי, תכנון אלטרנטיבי, ותכנון בשוק ועל ידיו. התכנון הציבורי נעשה במוסדות ממלכתיים וסוכנויות ציבוריות לייצור מדיניות ציבורית, תכניות ומיזמים ממשלתיים, ותכנון מרחבי במערכת התכנון הממלכתית עם מיקור חוץ למשרדי מתכננים פרטיים. התכנון בשוק מתבטא בתכנון אסטרגי עצמי ע"י חברות ותאגידים, ותכנון מרחבי בשוק הנדל"ן ע"י בעלי נכסים ויזמים, שוב בתמיכה מקצועית של משרדי ייעוץ פרטיים.

הפנים האחרות של התכנון הם התכנון האלטרנטיבי. היבט עיוני של התכנון האלטרנטיבי: תורת תכנון אלטרנטיבית. לעומת המיינסטרים בתורת תכנון, תורת תכנון אלטרנטיבית רדיקלית, מופנה לחלוקה מחדש לעומת פיתוח, ומתמקדת בקבוצות שוליות ונוזקות. תכנון אלטרנטיבי מיושם דרך מדיניות אלטרנטיביות ותכנון לעומתי בחברה האזרחית: באקדמיה, ע"י אירגוני עניין (לדוגמה: "ירוקים"), צוותי חשיבה, וקהילות על קבוצותיהן וארגונים קהילתיים².

חוברת זאת מדברת על תכנון אלטרנטיבי. צדו העיוני מוצג במדור מיוחד "מרחבים של הפרדה", בו דיון אקדמי-תיאורטי על ביטויים שונים של הפרדה מרחבית, כמו קולוניאליזם, אפרטהייד וכד'. מאמרי המדור מנתחים את התופעות, בד"כ מהיבט רדיקלי, ודנים על השלכותיהן התכנוניות. צדו המעשי מוצג במדור "בשדה התכנון" במאמר שמציע מדיניות אלטרנטיבית לדיון חברתי ויישומה האפשרית בפרויקט לדוגמה במתחם הנוכחי של שדה התעופה שדה דב.

למתכננים העוסקים במקצוע – קוראי ביטאון זה – ולאגודה המקצועית שלנו, איגוד המתכננים, תכנון מקובל משמעותו תכנון ממלכתי, ותכנון אלטרנטיבי יחסית שולי. לכן הם עלולים לתהות: מדוע מהדורה זאת של תכנון (במיוחד בחוברת שמלווה את הכנס השנתי) מוקדשת לתכנון אלטרנטיבי? אדרבא, הם יכלו לשאול למה כתב העת בכלל מבליט את התכנון האלטרנטיבי כפי שהוא עושה, לדוגמה, במדורים מיוחדים קודמים, כמו האחרון על תכנון וצדק חברתי? שאלה זאת עולה מעצמה בהשוואה לנפח הפרסום שמוקדש לסקירה ויישום של תכנון מקובל, בהצגת תכניות ופרויקטים רגילים, והשוואלים יכלו לחשוך בי על קידום התכנון האלטרנטיבי כמדיניות המערכת!

אינני אשם, אני טוען, אף שגילוי נאות מחייב אותי להודות בחברות בעמותת במקום - מתכננים למען זכויות תכנון. למרות זאת, אין מדיניות מערכתית: ההבלטה של תכנון אלטרנטיבי היא תוצאה אקראית של זמינות החומר שקשור לנושא: יותר היצע של מאמרים מחקריים-עיוניים, ניירות עמדה, פרויקטים

והצעות למדיניות תכנונית וציבורית. שלוש סיבות לתופעה זאת, שקשורות לקהלים שונים של תורמים.

ראשון: בין אקדמאים הכותבים מאמרים עיוניים-מחקריים, נמצאים כנראה יותר מהתורמים האפשריים בכוון הפרוגרסיבי-רדיקאלי של הספקטרום האידיאולוגי, ואולי האחרים יותר מכוונים לפרסם את עבודותיהם בלועזית. שנית, בין הכותבים המתכננים שעוסקים במקצוע, אלו שפועלים בארגונים בתחום החברה האזרחית – מכונים ומעבדות אוניברסיטאיות, ארגונים בעלי ענין (כמו החברה להגנת הטבע, ארגונים "ירוקים" וארגונים אחרים) ועמותות (כמו במקום) – מעוניינים יותר בפרסום כאן כדי לקדם בארץ את רעיונותיהם, דעותיהם ומיזמיהם. מאידך, וזאת הסיבה השלישית – והעיקרית, לפי הנסיון שלי כעורך – למתכננים המקצועיים שפועלים במיינסטרים של התכנון – במוסדות התכנון, במשרדים ממשלתיים וסוכנויות ציבוריות, ובעלים ועובדים במשרדי התכנון המייעצים – חסרה משום מה המוטיבציה להשקיע את המאמץ השולי הדרוש להציג את עבודתם המחקרית ולעבד את התיעוד של תכניותיהם ושל הפרויקטים שביצעו (שלרוב נמצא למכביר) לפרסום ב-תכנון³.

ובכל זאת, על אף היותו יחסית שולי בתפיסתם של רוב המתכננים, התכנון האלטרנטיבי שווה את תשומת לבם של באי הכינוס וקוראי חוברת זאת. מהצד הרעיוני-עיוני, ההיכרות עם תורות תכנון אלטרנטיביות עשויה להעשיר את תובנותיהם. החשיפה להתבוננות של בעלי תפיסות אחרות – רדיקליות ולעומתיות – על התכנון בארץ ובעולם עשויה להרחיב את אופקיהם של קוראינו. כמו כן, סקירותיהם וניתוחיהם של חוקרים אלטרנטיביים את ההשלכות של מדיניות ותכניות למיניהן על אנשים, קבוצות, חברות וסביבותיהם, עשויים להגביר את רגישותינו לקבוצות ולגורמים שבד"כ מוזנחים. מהצד המעשי המבט על הצעות של מדיניות, מיזמים, תכניות ופרויקטים אלטרנטיביים יכול לפתוח בפני המתכנן הקורא אפשרויות חלופיות להתמודד עם בעיות מוכרות, כפי שעושה התכנית המוצעת כאן לדיור חברתי בשדה דב.

א. אלכסנדר

הערות

1. למי שמעוניין, ניתן למצוא את הטעון המנומק לאמירה זאת E.R.Alexander (1992) A Transaction Cost Theory of Planning. *Journal of the American Planning Association* 58 (2): 190-200. לפי כך, התכנון אינו מנוגד לשוק, אך לא עולה בקנה אחד עם אנרכיה או אילתור.
2. בתכנון המרחבי הסטטורי בארץ, קהילות נהנות מהזכות לתכנון אלטרנטיבי, ז"א הן רשאיות להגיש תכניות שלהן לאישור של מוסדות התכנון, למרחבים תכנוניים בהם יש להן עניין; ר' במקום, זכויות תכנון בישראל: דין וחשבון, ירושלים 2005, עמ' 30.
3. הערה זאת מבוססת על ניסיון המערכת שנצבר מפניות קודמות.